

Ke třem drobným postřehům z úvodního setkání

Důvodem pro vznik tohoto textu se stal především, pro mne ne zcela uspokojivý, rámec předmětu Aktuální problémy v soudobé společnosti. Časová dotace je malá a možnosti vést trochu hlouběji založenou debatu jsou redukovány. Preference aktivních výstupů studentů před popisnými částmi mi dává smysl, proto jsem také tento model předmětu zvolil, nicméně většina času je (a hlavně bude) výstupy takřka vyčerpána a následné diskuse jsou tvrdě časově limitovány.

Následující řádky se pokusím položit do vstřícné polohy, nicméně mírně (pozitivně) provokující by zřejmě být měly, budu proto velmi rád, když nezůstanou bez odezvy, třeba ne vždy souhlasné. Ještě upozorňuji, že podaří-li se nám takto (korespondenčně) vést druhou linii diskuse (mimo běžné hodiny), bude to milé.

Je to však pouze nabídka pro zájemce, jakýsi inspirativní nadstandard. Nikdo tedy není nucen zapojit do této linie s ohledem na ukončení předmětu. Pokusím se také být dle možností stručný, jakkoli upozorňuji, a vyplyne to i za dalšího textu, že většinou neexistují jednoduchá (a tedy jednořádková) řešení, a to ani tam, kde se jedná o zdánlivou maličkost. Jednoduchá řešení bych si dovolil přenechat politikům populistického střihu. Na akademické půdě je nepovažuji za šťastná.

Postřeh první

Má první poznámka se týká jedné konkrétní drobnosti, na niž jsme narazili v úvodní hodině, a to je termín „zpětná vazba“. Přiznávám, že při vši své znalosti psychologie jsem nenašel cestu, jak toto téma v danou chvíli uzavřít, aniž bychom se posunuli z věcné roviny do jakéhosi kompetenčního sporu, tedy, aniž by se debata scvrkla na otázku, kdo má vlastně pravdu. Snad bych to dokázal na místě věcně a nenásilně vypořádat, ovšem za cenu poměrně velkých časových nákladů. To jsem vyhodnotil jako kontraproduktivní, zejména s ohledem na potřebu dostat se v dané hodině i k jiným tématům (myšlenka z úvodu tohoto textu).

Tedy v první řadě: vůbec neběží o to, kdo má pravdu. To je obecně velmi nešťastný přístup k jakémukoli problému. Bohužel většinou mu propadáme častěji, než by bylo na místě. Jsme však jen lidé, takže do jisté míry je s tím třeba také počítat. Čistě z pohledu průtočnosti komunikace by bylo z mé strany nejlepší mávnout nad tím rukou.

Na druhé straně, pro mne coby filosofa je terminologie bytostně důležitá. Z mého pohledu stojí problém tak, jak jsem řekl, mohu to však přece jen trochu upřesnit.

Pro potřeby jistých instrumentalizací (řekněme určitých didaktických či manažerských technik) lze uchopit termín „zpětná vazba“ (dále ZV) v jeho užším slova smyslu. Pak se ZV stává v pravém smyslu nástrojem a na tento nástroj mohou být kladeny speciální nároky (přesné popisy), které v rámci konkrétního prostředí mohou být (někdy třeba i striktně) vyžadovány.

Současně bychom však neměli opomíjet jiná možná uchopení termínu ZV, a to v širším slova smyslu. Zde je ZV chápána jako obecnější princip, nikoli jako mechanický nástroj. Potom lze jen stěží klást nějaké konkrétní nároky na její podobu a jakákoli instrumentalizace v tomto chápání musí nutně fungovat jako nepřiměřeně redukující. Pokud vyjdeme z literatury, tak se nepochybně setkáme se širším i užším výkladem (například zde mohu uvést texty svého přítele psychologa prof. Vybírala). Je pravda, že užší pojetí může být vnímáno jako častější. Například s podmínkou realizace v podobě jeden na jednoho se u ZV setkáváme často, otázkou zůstává, zda se tak má nutně dít zcela beze svědků – to již tak jednoznačně nevyznívá.

Mé vysvětlení větší frekvence užšího pojetí je poměrně jednoduché. Málokdo umí abstrahovat do obecné roviny, a pokud to umí, tak často ještě naráží na čtenáře, kteří vyžadují „jasnou řeč“. Je tedy mnohem snazší popisovat věci co nejstručněji, nejkonkrétněji a nejdetailněji. To působí na většinu lidí impozantně („holá fakta a žádné kecy“) a patří to (podle mne) k běžným omylům méně vzdělané části populace. Jde mimo jiné o typický rys pozitivismu, v jehož síti se všichni nacházíme. Proč ne, chtělo by se říci. Budiž, ovšem nic se nemá přehánět.

Já jsem si v hodině dovolil takový žertík se slovem „flashback“, ale hned jsem si uvědomil, že nemáme šanci proniknout v danou chvíli ke kontextu. Flashback je jakýmsi návratem do minulosti a používá se například v kontextu literatury a filmu. Jde tedy o retrospektivní pohled, pohled do minulosti. Pro ZV se ovšem běžně užívá termín „feedback“ (to byla pointa onoho žertíku), s nímž se setkáváme například v kybernetice. Zde znamená obecnou situaci, kdy výstup nějakého programu zpětně ovlivňuje vstup.

To, že si nějaký obor uzurpuje právo svého vlastního výkladu nějakého termínu je poměrně běžné, neměli bychom se však do tohoto rámce nechat sevřít. Je tu totiž příliš mnoho háčeků. Jedním z nich jsou například roviny překladu. Za prvé, to že spojení ZV je obecně chápáno coby ekvivalent slova feedback, ještě nutně neznamená, že tomu tak musí být vždy, a to zejména s ohledem na etymologii českého spojení (zpětná vazba primárně zůstává zpětnou vazbou, tedy vazbou na něco, co je někde zpět-za námi). Za druhé, i v případě, že přijmeme obecné charakteristiky anglického termínu feedback, tak jsme v české verzi u ZV blíže širšímu než užšímu pojetí tohoto spojení (jak uvádí již zmíněný příklad z kybernetiky).

Nyní návrat k návratu. Zcela rebelsky si dovoluji zaprovokovat s myšlenkou, že pro mne ZV může představovat i cosi jako flashback, a to ve smyslu zpětného chodu událostí, návratu k původní události, zachycení času v jeho unikající reflexi (proto můžeme použít například fotografii či video k tomu, aby se nám ZV lépe konkretizovala).

Zde narážíme na smysl vzdělanosti jako takové. Můžeme vést odborné diskuse, napsat článek do odborného časopisu a někdo další může naše myšlenky kriticky oponovat. Můžeme vést kritický dialog i jinými formami. Ovšem musí se tak dít v uceleném prostoru širokého kontextu událostí, nikoli v kvízově formalizovaném prostředí odpovědi typu ano-ne; zvolte a, b, nebo c; pravdu mám já; vítěz bere vše atd. Chceme-li se pohybovat v akademickém prostoru, pak je potřeba kriticky přistupovat k tomu, co je nám předkládáno, hledat relevantní argumenty a nespokojovat se s tím, že nám někdo něco řekl, že někdo něco někde (byť třeba v učebnici) napsal, či že jsme se to naučili v nějakém kurzu. Toto otřesení zdánlivých jistot je velmi bolestné, málokomu se do něj chce a učitelé se mu často vyhýbají.

Jak plyne z minulého odstavce, pointou prvního postřehu je obecnější vyznění celého problému vztaheného k učitelské budoucnosti mnohých z vás. Za třicet let výuky na gymnáziu jsem se setkal s mnoha různými učiteli. Bylo mezi nimi velké množství těch, kteří si stáli za svou pravdou z pozice moci. Většinou za tím byla jejich nejistota a nechota pouštět se do debat, které by nemusely jasně vyznít, v nichž by třeba mohl mít pravdu student atd. S tím je spojen i strach o svou autoritu. Předstoupit před houf, v němž si mnozí jednotlivci skutečně někdy zaslouží označení „šklebáci“, vyžaduje jistou dávku odvahy a vybudovat si autoritu není jednoduché, chvílku to trvá a roli zde hraje mnoho aspektů. Pouštění hrůzy je jednou z cest, kterou někteří učitelé volí. Většinou je to spíše vyjádření bezradnosti. Takřka bez výjimky platí, že svou chybu odmítají uznat ti, kdo mají velké díry v tom, co vyučují, a že pro ty, kdo jsou ve svém oboru dobří, to problém nepředstavuje.

Apeluji tedy na vás, abyste až budete postupovat po své cestě učitelů (bude-li tomu tak), nešli cestou pozice síly nebo cestou rezignace. Debatujte, hádejte se, provokujte, to vše je přípustné, ale musíte

dát jasně najevo, že přemýšliví nebudou postihováni a snaživí patolízalové glorifikováni. K tomu je potřeba slézt z piedestalu své moci a dát se poněkud všanc všem těm kverulantům. Obecně je to tak, že neradi slyšíme kritiku na sebe sama, ale právě tím, že ji dokážeme přijmout, ukazujeme svou velikost a tím, jak dokážeme reagovat, ukazujeme svůj růst. Dokážeme-li tak činit s noblesou, bez arogance a s moudrostí, můžeme se pomalu přibližovat k ideálu, který před nás postavil Rudyard Kipling ve své geniální básni *Když* (vřele doporučuji alespoň k nakouknutí).

Abych šel příkladem, tímto tak nyní činím. Je zcela přirozené, že můžete mít i na konkrétní problém ZV jiný pohled. Skvěle, sem s tím. Nesouhlasíte-li se mnou (ať již v prvním postřehu, či v postřezích jiných), buďte do mě bez jakékoli obavy, že bych vám to měl za zlé. Podaří-li se nám vše udržet při zdvořilé, leč nekompromisní diskusi, dokážeme-li zůstat ve věcné rovině bez emocí, přiblížíme se k akademické debatě, tak jak je po staletí postavena. Tiché mlčení se v mnoha situacích vyplácí, zkusme tedy toto pravidlo trochu nabourat. To by měl být i jeden z cílů předmětu.

Postřeh druhý

Druhý postřeh se týká prvního výstupu (o globálních problémech lidstva). Předdesílám, že jej hodnotím z pohledu provedení velmi pozitivně, téma bylo dobře vybráno a v daném časovém rámci dobře zpracováno. Zejména časové omezení (odstranit jej je v daném modelu bohužel neřešitelné) určilo podobu toho, co se odehrávalo a v zásadě velký prostor aktérům nedalo. Z mého pohledu se jednalo o velmi pěkný vstup do tématu a o ukázkou techniky brainstormingu a jeho následné evaluace. Zejména, pokud by šlo o představení tématu žákům na ZŠ, tak by podobný model mohl být i kladně přijímán.

Nyní se tedy pokusím představit ono skrývající se „ale“, opět poněkud poznamenán filosofickým přístupem k problémům. Se samotným brainstormingem asi nikdo zásadní problém mít nebudeme, je to metoda aktivační, motivační a do značné míry kreativní. Otázka, která mi tu vyvstává, je míra zjednodušení celého problému v následném procesu. Jako filosofa mne poněkud obestírá hrůza, jestliže se v konečném vyznění dopracujeme k tomu, že přidělíme problémům lidstva body a zjistíme, že hladomor bude mít dvojku, oteplování trojku a nevzdělanost jedničku (to je prosím pouze ilustrativní vyjádření, nikoli zachycení užitého stavu).

Beru to tak, že po této aktivitě by následoval rozbor, v němž bychom si v první řadě vysvětlili, že takto se přistupovat ke složitějším problémům nedá, že takovýto způsob redukce nedává smysl (naopak, třeba pro mne osobně je těžce kontraproduktivní). I při vědomí toho, že takto by to bylo a na následný rozbor již prostě nezbyl čas, bych si dovolil vyslovit námitku, že i za cenu zkrácení jiné části (a při vědomí konkrétní situace se stěhováním na chodbu a dalších organizačních komplikací) mělo konečné zhodnocení v tomto smyslu silně zaznít. Víím, že jsme ve vleku různých inovativních komerčních modulů typu Fokusu Václava Moravce a vůbec celkově pozitivistického rozložení instrumentální baterie, ale i v této situaci je vždy nutno hledat míru. A napasovat problémy lidstva do tříbodové škály, to nemohu přijmout ani jako anekdotu.

Nu, trochu jsem prostor k disputaci připravil, buďte do mě, nesouhlaste, sem s tím!

Postřeh třetí

Tento postřeh nechci vztahovat k druhému výstupu a k jeho aktérovi, daná situace byla příliš konkrétní a její pozadí naopak příliš členité. Jde mi spíše obecněji o téma, které se zde nepochybně

vynořilo. Tím je pocit křivdy. Je to téma primárně psychologické, přesto si dovolím krátký vstup, který bude motivován jednak empiricky a jednak filosoficky. Čím déle jsme na světě, tím více si většina z nás uvědomuje, že pokud bychom v životě chtěli hledat nějakou logicky se projevující spravedlnost, tak to vždy bude velmi obtížné.

Jako lidští jedinci jsme velmi rozdílní, a použiji-li opět lehkou hyperbolu, tak jednomu stačí, aby mu někdo rozšlapal autíčko a daný jedinec se ozbrojí samopalem a vystřelí školu. Jiný je schopen snášet velké křivdy, dojít odpuštění a vzdát se myšlenek na pomstu.

Nedomnívám se, že bychom našli okolo sebe příliš mnoho lidí, kterým někdy nebylo ukřivděno. Přesto však nalézáme mnoho lidí, kteří v sobě pocit křivdy nenosí. Jsme lidé a žijeme tak košatým způsobem, že jakékoli porovnávání závažnosti křivd by bylo mírně řečeno pošetilé (snad i v jisté paralele na přidělení číselných hodnot problémům lidstva v postřehu druhém). Bohužel, je to právě ono pozitivistické chápání světa, které nás vede k neustálému porovnávání a žebříčkování. Proto jakási možná snaha o vyjádření „objektivní míry křivdy“ vcelku koresponduje s tím, jak svět okolo nás vypadá. Tedy stanovit hranici, kdy se jedná o křivdu a kdy již ne. Nebo ještě lépe, vytvořit bodová pásma pro křivdu malou, střední, velkou a zásadní. Potom zbývá vše vystavit na Facebooku a máme vystaráno.

Omlouvám se za poněkud expresivní (též zjednodušující a polopatické) vyznění předchozích řádků. Pointou byla myšlenka, že jakéhosi objektivního posouzení velikosti křivdy se dobereme jenom těžko.

Pokud se tedy chceme tématem zabývat (a asi bychom měli, může být totiž velmi traumatizující), pak zbývá druhá cesta a to je hledání povahy subjektivního vnímání křivdy a možností její korekce. V tomto ohledu představovala v minulosti neocenitelnou službu náboženská víra. Dnes se vcelku často pokoušíme nalézat jiné způsoby. Do Vánoc by měla u nás v MUNIPRESS vyjít moje kniha *Duchovní rozměr pohybu*, kde se této problematice věnuji poměrně podrobně včetně hledání možných cest pro sekularizující se společnost. To by však už tento text svým rozsahem neunesl.

Takže jsem vlastně našel jedinou možnost, jak se k tomu tématu vyjádřit. Tato cesta není z mé hlavy, je jí již zmíněná báseň Rudyarda Kiplinga (v kultovním překladu Otokara Fischera), kterou bych si dovolil zde ocitovat. Ostatně i této básni se dostalo v průběhu času z různých stran značné kritiky, třeba od Jana Zábrany.

Tím také končím tuto esej a přeji všem hodně podnětných myšlenek a dostatek odvahy k jejich prezentaci.

Eman Hurych

Když...
Rudyard Kipling
překlad Otokar Fischer

Když bezhlavost svým okem klidně měříš,
ač tupen, sám že nejsi bezhlavý,
když, podezříván, pevně v sebe věříš,
však neviniš svých soků z bezpráví,
když čekat znáš, ba čekat beze mdloby,
jsa obelháván, neupadat v lež,

když, nenáviděn, sám jsi beze zloby,
slov ctnosti nadarmo však nebereš,

když umíš snít a nepodlehnout snění,
když hloubat znáš a dovedeš přec žít,
když proti triumfu i ponížení
jak proti svůdcům spolčeným jsi kryt,
když nezoufáš, necht' pravdivá tvá slova
lstí bídáků jsou pošlapána v kal,
když hroubí se tvé stavení a znova
jak dělník v potu lopotíš se dál,

když spočítat znáš hromadu svých zisků
a na jediný hod vše riskovat,
zas po prohře se vracet k východisku
a nezavzdychnout nad hořem svých ztrát,
když přinutit znáš srdce své a čivy,
by s tebou vytrvaly nejvěrněj,
ač tep a pohyb uniká ti živý
a jen tvá vůle káže "Vytrvej!",

když něhu sneseš přílišnou i tvrdost,
když svůj jsi, všem necht' druhem jsi se stal,
když, sbratřen s davem, uchováš si hrdost
a nezpyšníš, byt' mluvil s tebou král,
když řekneš: "Svémi vteřinami všemi
mně, čase, jak bych závodník byl, služ!",
pak pán, pak vítěz na širé jsi zemi -
a co je víc: pak, synu můj, jsi muž!

Zdroj: <https://www.citarny.cz/index.php/nove-knihy/poezie/poezie-klasicka/kipling-kdyz>